

HANEFİ MEZHEBİNİN ÖNEMLİ SAHABİ REFANSLARINDAN BİRİSİ OLARAK HZ. ALİ *

Hz. Ali as One of the Important Sahabi Basis of Hanafi Sect

Doç. Dr. Mehmet ERDEM**
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
e-posta: eerdim@firat.edu.tr

Öz: Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbı arasında, kendine has bir takım özelliklerle temayüz etmiştir. Onun en mümeyyiz vasıflarından biri de, karşılaşılan problemlerin arka planlarını fark eden keskin bir zekâ ve dirayet melekesine sahip olmasıdır. Hz. Ali'den önce İslam devletinin yönetim merkezi Medine-i münevvere idi. Hz. Ali ise, yaklaşık beş sene süren halifelik döneminde kendisine merkez olarak Kûfe'yi seçmiştir. Dolayısıyla gerek Hz. Peygamber'den tevarüs ettiği ilmi mirası, gerekse kendi ilmi melekesinin semeresi olan içtihatlarını bu şehre tevdi etmiştir. Müçtehit imamlar arasında Hanefi Mezhebinin imamı olan Ebu Hanîfe de bu şehirde doğmuş ve yetişmiştir. Bu noktadan hareketle Hz. Ali'nin, Hanefi Mezhebinin en önemli sahabe temelini teşkil ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Ebu Hanife, Hanefi Mezhebi, Sahabe Temeli.

Abstract: Among companions of Hz. Muhammad, The Messenger of Allah (pbuh), Hz. Ali (r.a.) has a number of distinctive features. One of his most characteristic qualities is that he had a faculty of resulting the backgrounds of the events. Before Hz. Ali, al-Madina-i al-Monavvara was the administrative center of the Islamic state. But Hz. Ali, whose caliphate lasted about five years, chose Kufa as his headquarters.

Therefore, he entrusted the scientific heritage that he had inherited from the Messenger of Allah, and the products of his knowledge capability in Kûfe. Among Muctehid Imams, the imam Abu Hanifa, who is the imam of hanafi sect, was born and brought up in this city. From this perspective it can be said that Hz. Ali is one of the basis of the Hanafi sect.

Keywords: Hz. Ali, Abu Hanifa, Sect of Hanafi, basis of Companion.

Giriş

Tarihten günümüze, Müslüman efkâr-ı umûmiyesinde ilmin kapısı olarak telakki edilen¹ Hz. Ali (r.a.)'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile olan yakın akrabalık ve sıhriyet ilişkisinin yanında, sahabenin en âlimlerinden biri olduğu bilinmektedir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in gerek hayatında, gerekse vefatından sonra ortaya çıkan bir kısım problemlerin fıkhi çözümlerine dair içtihatlarında bulunmuş ve ortaya koyduğu çözümler, hem kedisine muasır olan sahabiler tarafından nazar-ı itibara alınmış; hem de müteakip zamanlarda gelen bütün müçtehit fakihlerce önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmiştir. Ancak, onun yaklaşık beş sene süren halifelik döneminde kendisine merkez olarak seçtiği ve şehit edildikten sonra da (tercih edilen görüşe göre) civarına defnedildiği mekân olan Kûfe şehri, aynı zamanda Hanefî Mezhebi'nin kurucusu olarak kabul edilen İmam Ebu Hanife'nin doğduğu ve yetiştiği yerdir. Bu sebeple Hanefî Mezhebinde Hz. Ali'nin içtihatlarına özel bir önem atfedildiği söylenebilir.

Yaptığımız ön inceleme ile vardığımız neticeye göre, bu mevzu ile alakalı müstakil bir araştırma bulunmamaktadır. Hâlbuki konu, kahir ekseriyeti İslami pratiklerini Hanefî mezhebine göre yaşayan Sünnilerle, nevi şahsına münhasır bir Hz. Ali anlayışına sahip bulunan Alevilerin iç içe yaşadığı, Türkiye Müslümanları açısından özel bir öneme sahiptir. Böyle önemli bir meselenin, bir makalede bütün boyutları ile ortaya konamayacağı açıktır. Bu hakikati göz önünde bulundurarak, makalemizde Hz. Ali (r.a.)'yi kısaca tanıttıktan sonra onun, Hanefî mezhebinin sahabe kuşağındaki mühim kaynaklardan birini teşkil ettiğine dikkatleri çekmekle yetinecek ve konuyla ilgili detaylı araştırmaları gayretli ilim adamlarının himmetlerine havale edeceğiz.

Çalışmamız üç bölümde takdim edilecektir. **Birinci bölümde** Hz. Ali (r.a.) kısaca tanıtılarak, özellikle onun ilmi yönü hakkında bilgi verilecektir. **İkinci bölümde** Hz. Ali'nin dikkat çekici fıkhi içtihatlarına dair örnekler sunularak değerlendirilecektir. **Üçüncü bölümde ise** Hz. Ali'nin içtihatlarının Hanefî mezhebindeki tezahürlerine dair örnekler verilerek tahlil edilecektir. Bu bölümde özellikle onun, diğer Sünnî fıkıh mezhepleri tarafından kabul edilmediği halde, Hanefilerce benimsenen içtihatlarına yer verilecektir.

* Bu makalenin temelini, 18-20 Aralık 2009 tarihinde; İzmir Müftülüğü, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi ve Cem Vakfı'nın işbirliği ile tertip edilmiş olan “**Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu**”nda, “*Hz. Ali (k.v.)'nin Fıkhi İctihatlari ve Hanefî Mezhebindeki Tezahürleri*” adıyla sunduğumuz tebliğimiz teşkil etmektedir.

** Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Öğretim Üyesi

¹ İlgili rivayet ve değerlendirmesi hakkında bkz. Tirmizi, Menakib, 46/ 20, (Hadis no:3723)

I- Hz. Ali

A- Kısa Biyografisi

Hız. Ali, bi'set-i nebeviyyeden 10 veya 12 sene önce, Mekke-i Mükerrreme'de Harem sınırları içerisinde doğmuştur.² Babası Hz. Peygamber'in amcalarından Ebu Talib, Annesi ise ilk Müslümanlardan Fatma bnt. Esed b. Haşim b. Abdimenaf'tır.³ Hz. Peygamber (s.a.v.), nübüvvetine takaddüm eden zamanlarda, Mekke'de meydana gelen bir kuraklık sebebiyle yanına amcası Abbas'ı alarak, ailesi kalabalık olan diğer amcası Ebu Talib'e yardım teklif etmiş; o da bu teklifi kabul ederek, bakıp büyütmeleri için oğullarından Cafer'i, Abbas'a; Ali'yi de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vermiştir. Böylece Hz. Ali (r.a.) henüz çocuk yaştaiken, Hz. Peygamber'in ailesine katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), son din olan İslam'ı tebliğe başladığında, Hz. Ali derhal tasdik etmek suretiyle,⁴ ilk iman edenlerden olma şerefini ihraz etmiş⁵ ve Mekke'de 13 senelik çile dolu tebliğ dönemi boyunca peygamberimizin en yakınında bulunarak sıkıntılarını paylaşmıştır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile beraber, Mekke müşriklerinden gizli bir şekilde Medine'ye hicret kararı aldığında, Hz. Ali'nin yirmili yaşlarda bir delikanlı olduğu anlaşılmaktadır. Hicret esnasında, gece boyu İslam düşmanlarını oyalamak; sabahleyin ise Hz. Peygamber'in nezdinde bulunan emanetleri sahiplerine teslim etmek üzere Rasûlullah'ın evinde gecelemiş⁶ ve kendisine tevdi edilen bu vazifeleri yerine getirdikten sonra Medine'ye hicret etmiştir.

Hicretten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), muhacirler ile ensar arasındaki İslam kardeşliğini pekiştirmek için ashaptan her birini diğeri ile kardeş ilan ettiğinde, Hz. Ali yalnız kalmış ve üzülmüş, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise onu “انت أخي في الدنيا والآخرة” / *Sen hem dünyada hem de ahirette benim kardeşimsin*” buyurarak taltif etmiştir.⁷

² Bkz. Mümin b. Hasen, eş-Şeblenci, **Nûru'l-ebşâr**, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1948, s. 85.

³ Bu muhtereme hanım Medine-i münevvere'ye hicret ettikten sonra orada vefat etmiştir. Bkz. eş-Şeblenci, **age**, s. 86.

⁴ Hz. Ali'nin İslam'ı kabul yaşı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bkz. Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah, el-İsbahani, **Ma'rifetü's-sahabe**, (tah. Adil b. Yusuf el-Azazi), Daru'l-vatan, Riyad 1998, s. 80-81.

⁵ Sahabeden Enes tarikiyle gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'e Pazartesi günü nübüvvet bildirilmiş Salı günü de Hz. Ali namaz kılmıştır. Bkz. Tirmizi, **Sünen**, Menakıb, 46/ 20, (Hadis no: 3728). Buna göre, Hz. Ali (ra.), Hz. Peygamber (sav)'e nübüvvetin ikinci gününde iman etmiş olmaktadır.

⁶ Bir rivayete göre, “*İnsanlardan (öyleleri var ki), Allah'ın rızasına ulaşmak için kendisini (canını) ortaya koyar. Allah da kullarına karşı çok merhametlidir*” (Bakara 2/207), ayeti Hz. Ali'nin bu fedakarlığı ile ilgili olarak nazil olmuştur. Bkz. Kurtubi, **el-Cami' li ahkâmî'l-Kurân**, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1993, III, 16.

⁷ Tirmizi, Menakıb, 46/ 20, (Hadis no:3720)

H. Ali, hicretin ikinci yılında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatma ile evlenmiş; bu evlilikten **Muhsin**,⁸ **Hasan**, **Hüseyin**, **Ümmü Gülsüm** ve **Zeynep** olmak üzere beş çocukları dünyaya gelmiştir. Hz. Fatma (r.a.) hayattayken - o zaman bir nikâh altında birden çok kadını bulundurmamak yaygın bir adet olmasına ve İslâm'da buna izin verilmesine rağmen- başka bir evlilik yapmamıştır. Hz. Fatma'nın Hz. Peygamber'in vefatından altı ay sonra, çok genç yaşta vefat etmesi üzerine Hz. Ali, başka evlilikler yapmıştır.⁹ Bunların içerisinde özellikle Hz. Ümâme ile yaptığı evliliğin altı çizilmelidir. Zira Ümâme, Hz. Peygamber'in büyük kızı Hz. Zeynep'ten torunudur.¹⁰ Hz. Ali'nin bu hanımından bir çocuğunun olup olmadığı konusunda tarihçiler ihtilaf etmişlerdir; bir kısmı onun Hz. Ümame'den bir çocuk sahibi olmadığını söylerken,¹¹ diğer bir grup tarihçi **Muhammed el-Evsat** isminde bir çocuğunun olduğunu rivayet etmiştir.

H. Ali, Allah Rasûlü'nün vekili olarak Medine'de kaldığı Tebuk gazvesinin dışında, bütün savaflara iştirak etmiştir.¹² Uhud savaşında altı yerinden yaralanmış, Hayber'de sancağı taşımış, Yemen seferini sevk ve idare etmiştir. Hicretin 9. Senesi (m.631) hac mevsiminde, yeni nazil olan Tevbe süresini halka okumak; Mümin olanlardan başkasının cennete giremeyeceğini ilan etmek; Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmek gibi cahiliye adetlerinin yasaklandığını bildirmek; müşriklerle yapılan muahedelere, verilen sürelerin bitimine kadar riayet edileceğini ilan etmek vb. bir seri talimatı tebliğ için Mekke'ye gönderilmiştir.

H. Peygamber'in vefatından sonra, hilafet makamına geçen halifelere biat ederek İslâm'ın intişarı ve i'lay-ı kelimetillâh uğrunda onlara her türlü desteği vermiş olan Hz. Ali, hicri takvimin 20 Zilhicce 35 yılını gösterdiği tarihte Hz. Osman'ın isyancılar tarafından şehit edilmesinden 5 gün sonra (H. 25 Zilhicce, 35, Cuma / M. 24 Haziran, 656) hilafet makamına geçmiştir. Yaklaşık beş sene süren hilafeti esnasında, enerjisini daha çok iç karışıklıklarla mücadeleye harcamak durumunda kalmıştır.¹³ Hicretin 40.

⁸ Bunun hakkında ihtilaf vardır.

⁹ Hz. Ali'nin diğer çocukları ve yaptığı evlilikler hakkında bkz, Ebu Nuaym el-İsbahani, age, s. 89.

¹⁰ Bkz. İbn Kesir, Ebu'l-fida, **es-Siretü'n-nebeviyye**, (tah. Mustafa Abdulvahid), III, 376; El-Heysemi, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, **Mecmeu'z-zevaid**, Daru'l-fikr, Beyrut 1412, Hadis no: 15392

¹¹ Bkz. El-Heysemi age. ay. En-Nemri el- Kurtubi, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah (v. 463), **el-İstiab fi marifeti'l-ashab**, (tah. Ali Muhammed el-Bacevi), Daru'l-ceyl, Beyrut 1412, IV, 1789.

¹² Buhari ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre Hz. Ali bu sefere de katılmak istemiş ve Peygamberimize şöyle sormuştur. "أتخلفني في النساء والصبيان؟ / *Beni kadın ve çocukların içende mi bırakıyorsunuz?* Peygamberimiz ise şöyle cevap vermişlerdir: "أما ترضى أن تكون أما ترضى أن تكون بمنزلة هرون من موسى، غير أنه لا نبي بعدي yanında sahip olduğu değere sahip olmaktan memnun değil misin? Ne var ki benden sonra peygamber gelmeyecektir" Buhari, Fedâilü'l-ashâb, 63/ 9; Müslim, Fedâilü's-sahabe, 44/ 4 (Hadis no: 2404)

¹³ Özetle onun dâhili mücadelelerini şöyle tespit edebiliriz: 1) **Cemel vakası** (H.36 / M.656): Hz. Ali hilafet makamına geçtikten hemen sonra, hac münasebetiyle buldukları

yılı, Ramazan ayının 15'inde (M. 661) Cuma günü¹⁴ İbn Mülcem künyeli bir Haricinin zehirli kılıcıyla şehâdet şerbetini içerek ebediyete intikal etmiştir.

B- Hz. Ali'nin İlmi Yönü

Hz. Ali, sadece savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar ile temayüz etmekle kalmamış, en az kahramanlığı kadar engin bir ilim ve takva, hadiselerin ruhuna nüfuz eden bir basiret, feraset ve zekâ sahibi olmakla da dikkatleri üzerinde toplamıştır. Şimdi onun ilim ve irfan bakımından özel bir mevhibe-i ilahiye'ye mazhar olduğunu gösteren birkaç rivayeti aktaralım:

1. İbn Mace'nin tahrîç ettiği bir rivayete göre Hz. Ali şöyle anlatmıştır: “ Hz. Peygamber (s.a.v.), beni Yemen'e vali olarak görevlendirmişti. Ben: *“Ya Rasûlellâh! Beni gönderiyorsunuz ama ben henüz genç bir kişiyim; gittiğim yerde bir takım hukuki meseleleri çözmek durumunda kalabilirim. Hâlbuki hâkimlik tecrübe ve bilgisine sahip değilim.”* diyerek özür beyan ettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) elini göğsüme vurdu ve şöyle dua etti: *“اللهم اهد قلبه وثبت لسانه / İlâhi! Onun kalbine doğruyu göster ve dilini (doğruyu ifade etme noktasında) sabit kıl”*. O günden beri iki kişi arasındaki her hangi bir yargı probleminin (doğru) çözümü hakkında hiç şüpheye düşmedim”¹⁶.

2. Tirmizi'nin Hz. Ali tarikiyle rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Bekir, Ömer, Osman (r.a.)'dan her biri için ayrı ayrı hayır duada bulunmuş ve Hz. Ali için de şöyle dua etmiştir: *“... اللهم أدر الحق رحمة الله عليا معه حيث دار / Allah, Ali'ye de rahmetiyle muamele etsin. Ey*

Mekke şehrinden Basra'ya intikal edip orada teşkilatlanmış olan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyir'in öncülük ettiği grubu etkisizleştirmek için Medine'den hareket etmiştir. Aynı yılın Cemaziyelâhîr ayının 10'unda, tarihe “Cemel vakası” olarak geçen bu karşılaşmada her iki taraftaki sahabilerden birçoğu vefat etmiş; savaş Hz. Ali'nin galibiyeti ile neticelenmiştir. 2) **Siffin savaşı** (H. 37/ M.657): Bu savaş, Hz. Ali'nin ordusu ile Şam merkezli muhalifler arasında gerçekleşmiştir. Yaklaşık 110 gün süren bu savaşta Hz. Ali sonuca ulaşmak üzereyken **“Tahkim olayı”** vuku bulmuştur. Bunun üzerine tarihe, Hariciler olarak geçen ve Hz. Ali'ye küfür isnat edecek kadar ileri giden yeni bir muhalif grup daha ortaya çıkmıştır. 3) **Nehrevan savaşı** (H.38/M.658): Tahkim olayı münasebetiyle Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan 4000 kişilik bir Harici grubu, Medain şehrini zapt ederek, halka çok işkence etmeye başlamıştır. Hz. Ali bunları bertaraf etmek için Nehrevan'a hareket etmiş ve onları dağıtmıştır.

¹⁴ Hz. Ali'nin şehâdetinin Ramazan ayında ve Cuma gününde gerçekleştiği kesin olmakla beraber, Ramazan ayının kaçınıcı günü olduğu tartışmalıdır. Rivayetler 15 veya 22 Ramazan olabileceğini göstermektedir.

¹⁵ Hz. Ali'nin, bilgisi ile amel etmeyen kişiler ile bilgisizce amel eden kişilerin dine verdikleri zararını anlatmak için şöyle söylediği rivayet edilmiştir: *“ Dini hususlarda laubali olan alim (alim-i mütehattik) ile ibadete düşkün olan (cahil-i mütenessik) belimi kurmuştur. Birisi laubalılığı ile dinden nefret ettirir, diğeri ise ibadete düşkünlüğü ile saptırır.”* Bursevî, İsmail Hakkı, **Rûhu'l-beyan**, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabiyy, II, 44.

¹⁶ İbn Mace, **Sünen**, el-Ahkâm 13/ 1 (Hadis no: 2310)

*Rabbim! Ali nereye giderse doğruyu onunla beraber kıl (Onu doğruluktan ayırma)*¹⁷

3. Enes b. Malik (r.a.) tarikiyle aktarılan bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ümmetim içinde ümmetime en merhametli olan Ebu Bekir’dir. Allah’ın dini hakkında en şiddetlisi Ömer’dir. Hayâ bakımından en sadık olanı Osman’dır. En doğru karar veren Ali b. Ebi Talib’tir; helal ve haramı en iyi bilen Muaz b. Cebel’dir. Miras hukukunu en iyi bilen Zeyd b. Sabit’tir. Haberiniz olsun, her ümmetin bir emini vardır bu ümmetin emini de Ebu Ubeyde b. el-Cerrahtır.*”¹⁸

Bu rivayetler Hz. Ali’nin, Rasûl-ü Ekrem’in doğruyu görme ve söyleme konusunda hususi dualarına mazhar olduğunu ve bu duaların bereketiyle Allah’ın, ona büyük bir feraset bahsettiğini göstermektedir.

4. Alkame, İbn Mesud’un şöyle dediğini aktarmıştır: “*Biz Medine’de gerek feraiz (miras hukuku) gerekse kaza (yargı hukuku) konusunda en doğru hüküm verenin Ali b. Ebi Talib olduğunu söylerdik.*”¹⁹

5. Abdullah b. Abbas’ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: “*İlmin onda dokuzu Ali’ye verildi, Allah’a kasem ederim ki, (Hz. Ali) geri kalan onda birlik kısımda da onlara ortak olmuştur.*”²⁰

Tabiundan Ata’ya “*Sahabe içerisinde Hz. Ali’den daha bilgisi var mıydı?*” diye sorulmuş, o da “*Hayır, Allah’a kasem ederim ki, ondan daha bilgili olan birini bilmiyorum*” diye cevap vermiştir.²¹

6. Tabiunun büyüklerinden Mesruk şöyle demiştir: “*Hz. Muhammed’in ashabını karşılaştırdım. Onların ilimlerinin altı kişide toplandığını gördüm. Bunlar Hz. Ali, Hz. Abdullah (b. Mesud), Hz. Ömer, Hz. Zeyd b. Sabit, Hz. Ebudderda, Hz. Übeyy b. Ka’b’tir. Sonra bu altısını karşılaştırdım bunların tamamının ilminin de Ali ve Abdullah’ta toplandığını gördüm.*”²²

7. Said b. Cübeyr İbn Abbas’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Bir mesele hakkında bize Hz. Ali’den bir bilgi geldiğinde artık onu bırakıp başkalarının görüşlerine itibar etmezdik.*”²³

Birkaç tanesini naklettığımız bu rivayetler ve Arapların, çözemedikleri bir problemi anlatmak için “*فضية ولا أبا حسن لها / Bu öyle bir problem ki maalesef bunu çözecek bir Ebu Hasan (Hz. Ali) bulunmamaktadır.*” deyimini kullanmaları Hz. Ali’nin sahip olduğu ilim ve problem çözme melekesi hakkında bir fikir sahibi olmamız için yeterlidir.

¹⁷ Bkz. Tirmizi, Menakıb, 46/ 19 (Hadis No: 3714) (Tirmizi, bu hadisin garib bir hadis olduğunu söylemektedir.) Ebu Nuaym, age, s. 92-93.

¹⁸ İbn Mace, Mukaddime, 11, Fedâilü Ashabi Rasûlillah (sav), (I, 55; Hadis no: 154).

¹⁹ Hâkim en-Nisâbüri, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn**, Hadis No: 4656; Zehebi, **a.g.e.**, I, 89.

²⁰ İbn el-Ësir, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed (v.630), **Üsüdü’l-ğabe fi ma’rifet’s-Sahâbe**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, (tah. Adil Ahmed er-Rifâ’i), Beyrut, 1996, I, IV, 109.

²¹ İbn el-Ësir, **a.g.e.**, I, IV, 109; Zehebi, **et-Tefsir ve’l-müfessirun**, I, 89.

²² Taberânî, **el-Mu’cemü’l-kebir**, IX, 94; İbn Sa’d, **Tabakat**, II, 351; İbnü’l-kayyim, **İ’lâm**, I, 24.

²³ Zehebi, **et-Tefsir ve’l-müfessirun**, I, 89.

Makalemizin bu kısmını Şeblenci'nin şu ifadeleriyle bitirmek istiyoruz: "...*Hulasa onun faziletlerini, menkıbelerini, ilim, anlayış, istikamet, şecaat, feraset, müriüvvet, keramet, gayret-i diniye, imanda rusûh, cömertlik, Müslümanlara şefkat ve merhamet, zühd, tevazu, zorluklara göğüs germe vb. güzel hasletler konusundaki derecesinin yüksekliğini sayıp dökmek için ciltlerle kitap yazılabilir.*"²⁴

II- Hz. Ali'nin İçtihatlarından Örnekler

Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda fetva veren ve içtihadında isabet ettiği bizzat Allah'ın Rasûlü tarafından tasdik edilen, Hz. Peygamberin vefatından sonra ise ortaya çıkan her problemde, ne söyleyeceği herkes tarafından merak edilen bir sahabidir. İslam Hukuk Tarihçilerinin tespitlerine göre, o en çok fetva veren yedi sahabiden biridir.²⁵ Ancak burada bir noktanın altının çizilmesinde fayda mülâhaza ediyoruz. Şöyle ki, genel olarak Ehlisünnet fakihleri, Hz. Ali'ye isnat edilen bazı fetvaları ihtiyatla karşılamışlardır. Ancak onların bu tavrı, esasen onun ilmine güvensizlikten kaynaklanmış değil; Hz. Peygambere aidiyeti şüpheli olan veya uydurma olduğu tespit edilen hadislerde olduğu gibi, söz konusu fetvaların da Hz. Ali'ye aidiyetinde bir takım şüphelerin bulunmasından dolayıdır.²⁶ Şimdi Hz. Ali'nin, fıkıhın değişik alanları ile ilgili olarak verdiği fetvalardan örnekler sunalım:

1. Bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabeden bir grup ile otururlarken, biri diğerinden şikâyetçi olan iki kişi geldi. Biri dedi ki; Ey Allah'ın Resulü! Benim bir merkebim, bunun da bir ineği var. Bunun ineği benim merkebumu öldürmüştür. (Bu adamın, merkebumun kıymetini ödemesini istiyorum). Orada bulunanlardan biri söze karışıp " لا ضمان على البهائم / *Hayvanların verdikleri zararlar tazmin edilmez.*" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise (Hz. Ali'ye teveccüh ederek): " اقص بينهما يا علي / *Ey Ali! Bu ikisinin arasında hüküm ver bakalım*" buyurdu. Hz. Ali, onlara dönerek: "*Hayvanlar bağlı mıydı, serbest miydi?*" diye sordu. Onlar: "Merkep bağlıydı, inek serbestti, ama sahibi, ineğin yanındaydı." Şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Ali: "*inek sahibi merkebin kıymetini ödemelidir*" diye hüküm verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'nin bu kararını tasdik etti ve " إن أقضاكم علي / *En doğru yargılayıcınız Ali'dir*" buyurdu.²⁷

²⁴ Şeblenci, **a.g.e.**, s. 91.

²⁵ Bilindiği gibi sahabeden 130 küsur kişinin fetvası muhafaza edilmiş, bunların içinden yedi tanesi en çok fetva veren (müksirun) olarak fıkıh tarihine geçmiştir. Bunlar 1) Hz. Ali, 2) Hz. Ömer, 3) Hz. Abdullah b. Mesud, 4) Hz. Ayşe, 5) Hz. Zeyd. b. Sabit, 6) Abdullah b. Abbas ve 7) Abdullah b. Ömer'dir. Bkz. İbnü'l-kayyim, *İ'lam*, I, 21.

²⁶ Bkz. İbnü'l-kayyim, *İlam*, I, 28; ez-Zehebî, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, I, 90.

²⁷ Şeblenci, **a.g.e.**, s. 88. Bu rivayetin farklı bir varyantı için bkz. el- Maverdi, Ebu'l-hasan, **el-Hâvî'l-kebir**, Dâru'l-fıkr, Beyrut, XVI, 654.

Bu rivayete göre Hz. Ali, hüküm verme hususunda aceleci davranmamış; meseleyi bütün teferruatı ile ortaya koyup anladıktan sonra karara bağlamış ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tasvip ve takdirine mazhar olmuştur.

2. Hz. Ali, Yemen'e gittiğinde, oldukça karmaşık bir ceza davasını çözmek durumunda kalmıştır. Şöyle ki; kamuya ait bir yere aslan avlamak için bir kuyu kazılmış ve içerisine de bir aslan düşmüştü. Kuyu tuzak kurmak amacıyla kazıldığı için fark edilecek durumda değildi. Dört arkadaş, gezinti yaparken bu kuyunun yanına gelmişti. Birisi farkına varmadan kuyuya düşecekken yanındaki arkadaşına, o ise üçüncüsüne, o da dördüncüsüne yapıştı ve hepsi kuyuya düştüler. Kuyudaki aslan onları yaraladı; içlerinden bir tanesi oku ile aslanı öldürdü. Ancak bu dört kişinin tamamı, aslanın yaralaması sonucu daha sonra öldüler. Bunun üzerine maktullerin yakınları arasında kan dökmeye kadar varacak şekilde bir ihtilaf ortaya çıktı. Taraflar bu davayı Hz. Ali'ye getirdiler. Hz. Ali onlara şöyle dedi: *“Ben aranızda hüküm vereceğim, razı olursanız problem halledilmiş olur; razı olmazsanız, Hz. Peygamberin yanına gidip onun vereceği kararı öğreninceye kadar birbirinizle görüşmenizi yasaklayacağım. Şimdi iyi dinleyin! O kuyuyu kazan kabilelerden, bir adet dörtte birlik diyet, bir adet üçte birlik diyet, bir adet yarım diyet, bir adet de tam diyet alın. Dörtte birlik diyeti, kuyuya ilk düşen kişinin yakınlarına verin. Çünkü o, diğer üç kişinin ölümüne sebep olmuş ve tam diyetin dörtte üçünden mahrum kalmıştır. Üçte birlik diyeti ikinci kişinin yakınlarına verin, çünkü o iki kişinin ölümüne sebep olmuş ve tam diyetin üçte ikisinden mahrum olmuştur. Yarım diyeti üçüncü kişinin yakınlarına verin, çünkü o bir kişinin ölümüne sebep olmuş ve bir diyetin yarısından mahrum olmuştur. Tam diyeti ise dördüncü kişinin yakınlarına verin. Zira o, kimsenin ölümüne sebep olmamış ve tam diyeti hak etmiştir.”* Taraflar, Hz. Ali'nin bu çözümüne razı olmadıkları için, durumu anlatmak ve kararı öğrenmek üzere o sıralarda Mekke'de bulunan Hz. Peygamber'in yanına gittiler. Mescid-i Haram'daki Makam-ı İbrahim'in yanında oturmakta olan Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak durumu anlattılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) elbisesini toparlayarak *“Tamam aranızda hüküm vereceğim”* buyurdu. Bu esnada, gelenlerden biri hadiseyi ve Hz. Ali'nin verdiği hükmü etraflıca anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'nin verdiği hükmü tasvip etti.²⁸

3. Beyhaki (v.458)'nin naklettiğine göre Hz. Ömer, yanında kocası olmayan ve evine yabancı erkeklerin girip çıktığı bir kadını, ikaz etmek için çağırmak üzere bir adamı göndermişti. Adam (aynı zamanda hamile olan kadının) yanına gelerek; *“Müminlerin emirine cevap (hesap) vereceksin”* dedi. Bunu üzerine korku ve endişeye kapılan kadın çocuğunu düşürdü. Elçi ise olup bitenleri Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer bu konuda kendisine bir mesuliyetin terettüp edip etmediği hususundaki görüşlerini almak üzere

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 77(Hadis no: 1063).

muahacir sahabilere haber gönderdi. Onlar, “ ما نرى عليك شيئاً يا أمير المؤمنين، إنما / أنت معلم و مؤدب / *Ey müminleri emiri! Biz senin üzerine bir mesuliyetin terettüp etmediği görüşündeyiz. Çünkü sen doğruyu öğretmek ve yanlıştan vazgeçirmek isteyen bir yetkilisin*” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, orada bulunan ve her hangi bir cevap vermeksizin susmakta olan Hz. Ali'ye yönelerek "Senin görüşün nedir?" diye sordu. Hz. Ali ise şöyle cevap verdi: “ أقول : إن كانوا قاربوك في الهوى فقد أثموا، وإن كان هذا جهد رأيهم فقد أخطأوا، وأرى عليك / الدية يا أمير المؤمنين / " Ben diyorum ki: *Şayet onlar senin arzuna uygun olacağını düşünerek öyle söylemişlerse günaha girmişlerdir. Yok eğer, kanaatlerinin gereğini söylemişlerse, hata etmişlerdir. Bana göre o çocuktan dolayı senin diyet ödemen gerekir. (Zira kadın senden korktuğu için düşük yaptı).*" Hz. Ömer Hz. Ali'nin bu içtihadını haklı bularak, o çocuğun yakınlarına diyet ödedi.²⁹

Bu rivayet, Hz. Ali'nin ilmi imtiyazını yansıtanın yanında, doğru olduğuna inandığı görüşlerini savunma konusundaki kararlılığını da göstermesi bakımından önemlidir.

4. Cafer b. Muhammed'in rivayet ettiğine göre; Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, Ensardan bir delikanlıya göz koyduğu halde onu elde edemeyen bir kadın, iç çamaşırına ve uyluklarına biraz yumurta akı sürmüş ve çığlık atarak Hz. Ömer'in yanına gelmişti. Hz. Ömer kadına, problemini sorunca o, söz konusu gencin kendisine tecavüze yeltendiğini, iddia etti ve delil olarak da yumurta akını gösterdi. Hz. Ömer, kadının üzerindeki ve çamaşırındaki meniye benzeyen nesneyi tecrübeli kadınlara inceletti; onlar da kadının hem bedeninde hem de çamaşırındaki nesnenin insan menisi olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz. Ömer delikanlıyı cezalandırmaya karar verdi. Ne var ki delikanlı ısrarla, iftiraya maruz kaldığını ve suçsuz olduğunu; tam tersine kadının kendisini yoldan çıkarmaya çalıştığını ama ona yüz vermediğini; durum iyice incelendiğinde bu söylediklerinin doğruluğunun ortaya çıkacağını ileri sürdü. Bunun üzerine Hz. Ömer davanın çözümünü Hz. Ali'ye havale etti. Hz. Ali bir miktar kaynar su istedi ve getirilen suyu çamaşırındaki meni olduğu iddia edilen nesnenin üzerine döktü. Söz konusu nesnenin, sıcak suyun etkisiyle hem katılaştığı hem de yumurta akı gibi koktuğu herkes tarafından görüldü. Böylece delikanlının doğru söylediği ve kadının ona iftira attığı ortaya çıktı. Dolayısıyla delikanlı cezadan kurtuldu, kadın ise tazir cezasına çarptırıldı.³⁰

Görüldüğü gibi Hz. Ali, kriminal laboratuvarın bir kavram olarak dahi bulunmadığı bir zaman ve zeminde maddi delilleri son derece maharetle kullanarak suçu ve suçluyu itiraza mahal bırakmayacak şekilde tespit etmiştir.

5. Hz. Ömer, bir adama “Nasılsın?” diye sordu, Adam da “*Ben fitneyi*

²⁹ el-Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Ebu Bekir, , **Sünenü'l-Beyhaki el-kübra**, (tah. Muhammed Abdulkadir Ata) Mektebetü Dari'l-bâz, Mekke, 1994, VI, 123.

³⁰ İbnu'l-kayyim, **et-Turuku'l-hükmiyye**, s. 57, 58.

seven, haktan nefret eden, Yahudi ve Hıristiyanları tasdik eden, görmediğine şahitlik yapanlardanım” diye cevap verdi. Hz. Ömer bu kişiyi, ilk etapta saçma sapan görünen bu ifadelerinden dolayı cezalandırmak istedi, ancak, orada bulunan Hz. Ali; adamın doğru söylediğini ileri sürerek, onu cezalandırmanın haksızlık olacağına dikkat çekti. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ali’den, bu sözlerinin doğruluk yönünü açıklamasını istedi, o da şu açıklamayı yaptı:

a) Adam, “*fitneyi seviyorum*” derken herkeste fitri olarak bulunan mal ve evlat sevgisine dikkat çekmek istemiştir. Nitekim Allah (c.c) Kur’ân’da “*Bilesiniz ki, mallarınız ve evlatlarınız ancak fitnedir,*”³¹ buyurmaktadır.

b) Adam “*Haktan nefret ediyorum*” derken, yine herkeste fitri olarak bulunan ölümden korktuğunu anlatmak istemiştir. Allah (c.c) Kur’ân-ı kerim’de “*Ölümler sarhoşluğu hak ile geldiğinde (kendisine); işte bu öteden beri kaçtığı şeydir (denir)*”³².

c) Adam, “*Yahudi ve Hıristiyanları tasdik ediyorum*” derken, Kur’ân’da, onların birbirleri hakkında söylediklerini aktaran “*Yahudiler dediler ki; Hıristiyanlar hiçbir şey üzere değiller, Hıristiyanlar dediler ki Yahudiler hiçbir şey üzere değillerdir.*”³³ ayetine işaret etmek istemiştir.

d) Adam, görmediği hususlarda şahitlik yaptığını ise, Allah’ın varlığına ve birliğine, cennet ve cehennem, hesap ve kitabın hak olduğuna inanmak gibi gayba dair iman konularına kesin olarak inandığını ifade etmek için söylemiştir.

Hz. Ömer, Hz. Ali’nin bu mukni cevapları karşısında “*أعوذ بالله من معضلة لا علي بها / Ali’nin bulunmadığı karmaşık problemlerle karşılaşmaktan Allah’a sığınırım*”, diyerek istiaze de bulunmuştur.³⁴

Değişik şekilleri bulunan bu rivayet, Hz. Ali’nin, oldukça karmaşık problemlerin doğru çözümlerini ortaya koyma konusunda son derece mahir olduğunu ve ortaya çıkan her hangi bir problemin çözümüne yönelik Kur’ânî delilleri süratli bir şekilde sıraladığını göstermektedir.

6. Ba’ce b. Abdullah el-Cüheni’ye dayandırılan bir rivayete göre o, özetle şöyle anlatmıştır. “Bizim kabileden bir erkek bir kadınla evlenmişti. Ne var ki kadın, evliliğinin altıncı ayında doğum yaptı. Durum Hz. Osman’a bildirildi, o da kadının had cezasına çarptırılmasına karar verdi. Daha sonra bu dava ve karardan haberdar olan Hz. Ali, “*çocuğun anne karında beklemesi ve süttten kesilmesi 30 aydır*”³⁵ ayetinden hareketle o kadını, had cezasına çarptırmanın doğru olmayacağını söyledi. İbn Abbas, Hz. Ali’nin

³¹ Enfal, 8/ 28.

³² Kâf, 50/19.

³³ Bakara, 2/113.

³⁴ İbnu’l-kayyim, **Turuk**, 56. Said b. Müseyyeb, Hz. Ömer’in şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: اللهم لا تبتقي لمعضلة ليس لها أبو الحسن / *Ya Allah! Beni, Hasan’ın babası (Ali)nin hazır bulunmadığı mudal (karmaşık) bir işle baş başa bırakma*”. eş-Şebenci, **Nûru’l-ebşâr**, s. 88-89

³⁵ Ahkaf, 46/15

delilini şu şekilde izah etmiştir: Kur'ân-ı Kerim'in başka bir ayetinde, çocuğun annesini emme süresi iki sene olarak bildirilmiştir. Bu demektir ki, çocuğun doğumundan süttten kesilmesine kadarki süre 24 aydır. Kur'ân bütünlüğü içerisinde bu iki ayet beraber düşünüldüğünde hamileliğin asgari süresini tespit için 30'dan 24'ü çıkarmak gerekir (30-24= 6). Böylece hamilelik müddetinin asgari 6 ay olduğu anlaşılmış olur.³⁶

Bu rivayet, Hz. Ali'nin ortaya çıkan bir problemin çözümüne temel teşkil edecek olan ayetler arasında, çok süratli bir şekilde ilişki kurarak, problemi Kur'ân bütünlüğü içerisinde çözüme kavuşturduğunu göstermektedir.

7. İbnü'l-Kayyim, Hz. Ali'nin içtihatları arasında şöyle enteresan bir hadiseyi aktarmaktadır: Karısının tenasül uzvunu kesen bir adam Hz. Ali'nin yanına getirilmiş; o da bu adama şu iki cezayı vermiştir: Öncelikle eşine karşı işlediği bu cinayetten dolayı ona tam bir diyet ödeyecektir.³⁷ İkinci olarak da, ya ölünceye kadar kadını boşamayacak veya ölünceye kadar ona nafaka vermeye mecbur kalacaktır.³⁸

Hz. Ali'nin bir cinayete böyle iki ceza vermesinin hukuk mantığı açısından anlaşılabilir bir gerekçesi vardır. Zira adam, karısından kurtulmak için, haksız yere onun bir uzvunu bütünüyle atıllaştırmıştır. İslam hukukuna göre, kısas imkânı bulunmayan bu tür cinayetlerde cani, mağdura diyet-i kâmile ödemekle cezalandırılır. Hz. Ali önce bu kaideye göre hüküm vermiştir. İkinci ceza olan “ya asla boşamaması veya boşadığı takdirde ömür boyu nafaka ödemekle yükümlü tutulması” ise, kadından haram bir yolla kurtulmak istemesinin ve kadın ile evlenecek adamın maslahatını telafisi imkânsız olacak derecede ifsat etmesinden dolayıdır.³⁹

8. Son olarak, Hz. Ali'nin sürat-i intikal kabiliyetini gösteren ve İslam Miras hukuku kitaplarında “Dinariyyetü'l-kübra, er-Rakibiyye⁴⁰ ve Şâkiye” gibi adlarla anılan meseleyi zikrederim: Rivayete göre Hz. Ali bineğinin üzerinde iken, bir kadın yanına gelmiş ve bineğin yularından tutarak “*Benim kardeşim öldü ve 600 dinar miras bıraktı. Ancak bu mirası paylaştıran kadı bana sadece bir dinar verdi*” diyerek kendisine, Kadı Şureyh (v. 78/ 712 ?)'in haksızlık yaptığı iddiasıyla şikâyette bulunmuştur. Bunun üzerine Hz. Ali: “*Ölen kardeşin geride; “ bir eş, iki kız, bir anne, on iki erkek kardeş, bir de seni mi bıraktı?”*, diye sormuş; Kadın da, “*evet*” diye cevap verince, Hz.

³⁶ Bkz. el-Ayni, **Umdetü'l-kârî**, XXI, 18.

³⁷ Nitekim erkek veya kadının tenasül uzvuna karşı yapılan bu tür cinayetler caniyi tam diyet ödeme ile yükümlü kılmaktadır. Bir tam diyet, 100 deve veya 1000 dinar (4240 gr altın) dir.

³⁸ İbnü'l-kayyim, **Turuk**, s. 62.

³⁹ İbnü'l-kayyim, **ay**.

⁴⁰ Mesele, şikâyetçi kadın şikâyetini Hz. Ali binek üzerindeyken yaptığı için bu isimle anılmaktadır.

Ali (r.a.) “Senin hakkın bu kadardır, kadı sana haksızlık yapmamıştır” diyerek, kadına, şikâyetinin yersiz olduğunu bildirmiştir.⁴¹

Hz Ali'nin, anında verdiği bu hükmün İslam Miras hukukunun sabit prensiplerine göre halli şöyledir:

Terike: 600 dinardır.

Önce Ashab-ı feraizin sabit payları:

Annenin hissesi: $1/6 = 100$ dinar.

İki kızın hissesi: $2/3 = 400$ dinar.

Eşin hissesi: $1/8 = 75$ dinar.

Toplam 575 dinar. $600-575=25$.

İkinci olarak, ashab-ı feraiz hisselerini aldıktan sonra, geriye kalan (mâ bakiye) kıza bir, erkeğe iki hisse olmak üzere, asabeden olan kardeşlere arasında taksim edilir. Buna göre 25 dinarın 24 ü, her birine 2 şer dinar olmak üzere on iki erkek kardeşe paylaştırılır. Böylece şikâyetçi olan kız kardeşe de bir dinar kalmış olur.

III- Hanefî Mezhebinin Hz. Ali İle İlişkisi Ve Hz. Alin'in Sadece Hanefilerce Kabul Edilen İçtihatlarına Dair Örnekler

Buraya kadar verilen bilgiler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sahabileri içerisinde Hz. Ali'nin, bir takım fitri ve iktisâbî hususiyetlere sahip olduğu hakkında bir fikir edinmek için yeterlidir. Bu bölümde Hanefî Mezhebi ile Hz. Ali'nin ilişkisi ortaya konacak ve onun Sünnî mezhepler içerisinde sadece Hanefilerce kabul edilen içtihatlarından örnekler sunulacaktır.

A- Hanefî Mezhebinin Hz. Ali İle İlişkisi

Hanefî mezhebinin imamı Ebu Hanife h. 80 tarihinde Küfe'de doğmuştur. Bu şehir, Hz. Ömer'in döneminde gerçekleşen, Sevâdü'l-İrak /İrak bölgesi fethinden sonra H. 17 yılında Müslümanlar tarafından kurulmuştur. Hz. Ömer, yeni kurulan bu şehre, fasih Arapça konuşan değişik Arap kabilelerinden insanları yerleştirmiş; Abdullah İbn Mesud'u da, Kur'ân'ı ve İslam'ı öğretmek üzere muallim olarak görevlendirmiştir. Hz. Ali, halife olduktan sonra, hilafetine başkent olarak Küfe'yi seçmiştir.⁴² O, Emiru'l-müminin sıfatıyla Küfe'ye geldiğinde, Abdullah İbn Mesud'un talebelerinin oradaki ilmi faaliyetlerini görmüş ve “رحم الله ابن أم عبد، قد ملأ هذه

⁴¹ Sibte el-Mardini, Ebu Abdillah, Muhammed b. Muhammed, **Şerhu Fusûli'l-mühimme fi mevarisi'l-ümmeh**, II, 764-765.

⁴² Hz. Ali'nin, başkent olarak burayı seçmesinin sebepleri ve sonuçları hakkında bkz. H. İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, (çev. İsmail Yiğit – Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul, ty. II, 235, 236.

القرية علما /Allah Abdullah'a rahmet eylesin! Bu şehri ilimle doldurmuş" diyerek memnuniyetini ifade etmiştir.⁴³

Tarihçilerin tespitlerine göre, özellikle Hz. Ali'nin Küfe'yi başkent yapmasından sonra, 70'i Bedir savaşına katılanlardan olmak üzere, 1500 kadar sahabe bu şehre yerleşmiştir. Değişik maksatlarla oraya gidip gelen sahabilerin sayısı ise bilinmemektedir. Böylece özel olarak Küfe şehri, genel olarak Irak bölgesi, hem Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir toprak parçası, hem de başta Abdullah İbn Mesud olmak üzere birçok sahabinin ve özellikle de Hz. Ali'nin, ilmini tevdi ettiği bir bölge olma özelliği kazanmıştır. İşte Ebu Hanife bu şehirde doğmuş ve yetişmiş; sistematik olarak burada eğitim görmüş; kendisine nispet edilen mezhebin temellerini burada atmıştır. Bu noktada şu iki hususun altı özellikle çizilmelidir:

Birincisi Ebu Hanife'nin babası Sabit, küçük yaşlardayken Hz. Ali'nin yanına getirilmiş, o da hem kendisi hem de nesli hakkında hayır duada bulunmuştur. Bu ilişki, İmam Ebu Hanife'nin, bir takım sıkıntılara maruz kalma pahasına,⁴⁴ Hz. Ali (r.a.) başta olmak üzere, "Ehlibeyt"e karşı son derece derin ve samimi bir sevgi beslemesinin hissi arka planlarından birini teşkil etmiş olduğu söylenebilir.

İkincisi ise Hz. Ali'nin torunlarından İmam Zeyd Küfe'de hocalık yapmış ve Ebu Hanife onun derslerine devam etmiştir. İmam Zeyd'in, Hz. Ali'nin fetva ve içtihatlarına öncelik vermesi ne kadar tabii ise, onun bu tavrının İmam Ebu Hanife'ye de aksetmiş olması aynı nispette tabiidir. **Zeyd b. Ali Zeynülabidin'e** nispet edilen Zeydiye Mezhebi ile Hanefi mezhebinin içtihadı meselelerin çoğunda örtüşmesi de⁴⁵ bu münasebetin tabii bir neticesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Hanefi mezhebinin deruni bu'dunu Hz. Ali ve Ehlibeyt'e karşı beslenen mutedil sevginin, zahiri veçhesinin hâkim rengini ise Hz. Ali'nin ve İbn Mesud'un içtihatlarının teşkil ettiği söylenebilir. Nitekim Ebu Hanife, bu kadar ilmi nasıl elde ettiğine dair sorulan bir soruya; "*Hz. Ömer'den ilim alanlar vasıtasıyla Ömer'den; Hz. Ali'den ilim alanlar vasıtasıyla Ali'den; Abdullah b. Mesud'dan ilim alanlar vasıtasıyla da İbn Mesud'dan aldım.*" şeklinde cevap vermek suretiyle,⁴⁶ ilim kaynaklarının merkezine Hz. Ali'yi yerleştirmiştir.

B- Hz. Alin'in Hanefilerce Kabul Edilen İctihatlarına Örnekler

Şimdi Hz. Ali'nin, İslam'ın en önemli ibadeti olarak tarif edebileceğimiz "namaz" ile ilgili içtihatlarından, Sünni mezhepler içerisinde özellikle Hanefilerce kabul edilenlerden birkaç tanesini zikrederim:

⁴³ Kevseri, **Fıkhü Ehli'l-İrak**, 41.

⁴⁴ Nitekim Ebu Hanife (r.a.) Hz. Ali (r.a.) ve Ehlibeyt'e karşı beslediği bu sevgiden dolayı hem Emevî, hem de Abbasi yönetimi tarafından bir takip tazyiklere maruz kalmıştır.

⁴⁵ Bkz. Kevseri, **Makâlât**, s. 133.

⁴⁶ Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, s. 82.

1- “Messüzzeker”in Abdesti Bozmayacağı

Kişinin, kendi tenasül uzvuna eliyle dokunması demek olan “Messü’z-zeker” in abdesti bozup bozmayacağı konusunda fıkıh mezhepleri arasında ihtilaf vardır. Ayrıntılara girmeden söyleyecek olursak Şafii, Hanbeli ve Zahiri mezheplerine göre, abdestli bir kişi, tenasül uzvuna dokunduğu zaman, bir lezzet hissedip etmesine bakılmaksızın abdesti bozulur.⁴⁷ Maliki mezhebine göre ise, söz konusu dokunmadan dolayı, kişi lezzet alırsa abdesti bozulur, almazsa bozulmaz.⁴⁸ Buna karşılık Hanefiler, içeriden bir şey çıkmadıkça, sırf dokunmaktan dolayı abdestin bozulmayacağını savunmuşlardır.

Bu hususla ilgili Kur’ân-ı kerimde sarıh bir hüküm bulunmadığı için, taraflar kendi görüşlerini savunma sadedinde değişik deliller ileri sürmüştür. Hanefilerin dışındakiler, Büsra bnt. Safvan’ın rivayet ettiği bir hadise dayanırken; Hanefilerin en sağlam delilini, başlarında Hz. Ali’nin bulunduğu bir grup sahabenin içtihatları teşkil etmiştir.⁴⁹

2. Kişinin Karşı Cinsle Dokunmasının Abdesti Bozmayacağı

Abdestli bir kişinin, karşı cinsten birine dokunması durumunda abdestinin bozulup bozulmayacağı meselesi de mezhepler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Şafii ve Hanbelîler bir kişinin şehvetli veya şehvetsiz olarak, kendi eşine veya dinen nikâhlanılması caiz olan birine dokunmasının abdestini bozacağını, Malikiler sadece şehvetle dokunmanın bozacağını, şehvetsiz dokunmanın ise bozmayacağını savunmuşlardır. Buna karşılık Hanefiler, söz konusu dokunmanın prensipte abdesti bozmayacağını savunmuşlardır.⁵⁰

Kur’ân’da abdesti bozan hususların bildirildiği ayette mealen “...ya da kadınlara dokunduğunuzda”⁵¹ buyrulmaktadır. İbn Mesud başta olmak üzere sahabeden bir kısmı buradaki “dokunmak” şeklinde tercüme edebileceğimiz “ملاسة” kelimesini lügat manasıyla almışlar ve dokunmanın kayıtsız şartsız abdesti bozacağını savunmuşlardır. Buna karşılık başta Hz. Ali olmak üzere, diğer bir grup sahabe ise mezkûr kelimeyi mecazen “cinsel temas” manasına hamletmişler ve sadece dokunmaktan dolayı abdestin

⁴⁷ Bu görüşü savunan âlimler, Büsra bnt. Safvan’ın Hz. Peygamber’den duyduğunu söylediği “من مس ذكره فليتوضأ / kim tenasül uzvuna dokunursa abdest alsın” hadisiyle istidlal etmiştir. Bkz. San’ani, **Sübülü’s-selam**, I, 67.

⁴⁸ Bkz. İbn Rüşd, **Bidayetü’l-müctehid**, I, 30.

⁴⁹ Nitekim Hz. Ali konuyla ilgili bir tartışma üzerine “ما أبالي ممسته أو طرف أنفي / ona dokunmakla burnumun bir tarafına dokunma arasında bence bir fark yoktur. (Abdesti neden bozsun ki)” demiştir. Şeybânî, **el-Huce**, I, 60; San’ani, **Sübülü’s-selam**, I, 67.

⁵⁰ Bkz. İbn Rüşd, **Bidayetü’l-müctehid**, I, 29-30; San’ani, **Sübülü’s-selâm**, I, 65-66.

⁵¹ Maide, 5/ 6.

bozulmayacağını savunmuşlardır.⁵² Şafii ve Hanbelî mezhepleri birinci grubun, Hanefiler ise başında Hz. Ali'nin bulunduğu ikinci grubun görüşünü benimsemiştir. Nitekim Şeybani bu konuda “Ehl-i Medine”ye karşı, Hz. Ali’ye isnat edilen “*bir kişinin eşini öpmesinden dolayı bir şey gerekmez*” şeklindeki fetvayı delil olarak ileri sürmektedir.⁵³

3- Namazdaki İntikal Tekbirlerinde Ellerin Kaldırılmayacağı

Namaz kılmak isteyen bir kişi namaza başlarken ellerini kaldırır ve “الله أكبر” diyerek tekbir getirir. Ayrıca namaz fiillerinin birinden diğerine yine “الله أكبر” diyerek intikal eder. Fıkıhta bunlardan birincisi “iftitah tekbir” ikincisi ise “intikal tekbir” olarak adlandırılır. Sünni mezhepler, iftitah tekbirinde ellerin kaldırılmasının gerekliliğini ittifakla kabul etmişlerdir.⁵⁴ Buna karşılık intikal tekbirlerinde elleri kaldırmanın sünnet olup olmadığı konusunda ise ihtilaf etmişlerdir: Şafii ve Hambeliler, intikal tekbirlerinde de ellerin kaldırılmasının sünnet olduğunu; Hanefi ve Malikiler ise iftitah tekbirinin dışında elleri kaldırmanın sünnet olmadığını savunmuşlardır.⁵⁵

Birinci grubun en kuvvetli delili, Abdullah b. Ömer tarihiyle gelen ve müttefekun aleyh olan şu rivayettir: “ Hz. Peygamber (s.a.v.) namaza kalktığı anda ellerinin omuzlarının hizasına kadar kaldırır, sonra tekbir alırdı. Rükû'a giderken o iki fiili yapardı, başını rükû'dan kaldırıncaya da aynı şekilde yapardı ve ‘سمع الله لمن حمده، ربنا لك الحمد’ derdi.”⁵⁶ Ayrıca 22 sahabiden, buna benzer rivayetin bulunduğu aktarılmıştır.⁵⁷

İkinci gruptan Hanefiler ise Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un uygulamasını esas almıştır. İmam Muhammed bu konuda Hanefilerin delillerinin kuvvetli olduğunu gerekçelendirme sadedinde “...Ali b. Ebi Talib ve İbn Mesud Allah'ın Rasûlü'nü Abdullah İbn Ömer'den daha iyi biliyorlardı” ifadelerine yer verir ve Hz. Ali'nin tatbikatına dair birçok rivayeti aktarır.⁵⁸

4-Farz Namazların Son İki Rekâtında Kıraatin Farz Olmadığı

Bilindiği gibi, namaz kılan kişinin kıyamda (ayakta) iken Kur'ân'dan Fatiha veya diğer bir süreyi okuması (kıraat) namazın rükünlerindedir.

⁵² Bkz. İbnü'l-Münzir, Ebu Bekir, Muhammed b. İbrahim, **el-İşrâf alâ Mezahibi'l-'ulema**, (tah. Ebu Hammad Sağır Ahmed el-Ensârî), Mektebetü Mekke es-Sakafiyye, Mekke-2004, I, 60-65.

⁵³ Şeybânî, **el-Huce**, I, 65.

⁵⁴ Bkz. İbnü'l-Münzir, a.g.e., II, 6.

⁵⁵ Zühayli, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslami ve edilletühü**, I, 685.

⁵⁶ Bkz. Zühayli, a.g.e., I, 686.

⁵⁷ Seyyid, Sabık, **Fıkhu's-Sünnet**, I, 126.

⁵⁸ Bkz. Şeybânî, **el-Huce**, I, 94-97.

Dolayısıyla, bir takım şaz görüşler dikkate alınmazsa,⁵⁹ kıraate muktedir olan kişinin, ister bilerek isterse unutarak bu rüknü ihmal etmesi durumunda namazının sahih olmayacağı hakkında ittifak vardır.

Ancak bu rüknün, farz namazların bütün rekâtları için mi, yoksa sadece ilk iki rekâtı için mi söz konusu olduğu noktasında, mezhepler arasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; Şafii ve Hambeliler bütün rekâtlarda Fatiha süresini okumanın farz, zamm-ı süre okumanın ise sünnet olduğunu söylemişlerdir. Hanefilerin ise, öyle yapmanın doğru olduğunu kabul etmekle beraber, ilk iki rekâtın dışındaki rekâtlarda kıraati, namazın olmazsa olmaz bir farzı olarak görmemişlerdir. Onlar bu konuda; Hz. Ali'nin, bazen farz namazların son rekâtlarında tespih okuduğunu, ifade eden rivayeti esas almışlardır.⁶⁰

5- İkamet Müddetinin En Az On beş Gün Olması

İslam, kolaylık prensibinin gereği olarak yolcular hakkında, dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmak; Cuma namazından muaf olmak; orucu yolculuktan sonraya tehir etmek vb. bazı ruhsatlar tanımıştır. Ancak kendi memleketinin dışında bir yerde konaklayıp bir süre kalmaya niyetlenen kişi hakkında söz konusu yolculuk ruhsatları kalkmaktadır. Konuyla ilgili açık bir delil bulunmadığından, yolculuk ruhsatlarından faydalanma ruhsatını düşüren ikamet müddetinin sınırı hakkında mezhepler ihtilaf etmişlerdir:

Maliki ve Şafii fakihler bunun alt sınırını dört gün, Hanbeliler dört günden bir vakit fazla, Hanefiler ise on beş gün olarak tespit etmişlerdir.⁶¹ Buna göre bir kişi, bir yerde 15 gün ve daha fazla kalmaya karar verdiği zaman namazları tam kılar ve diğer sefer ruhsatlarından faydalanamaz. Diğer mezhepler temelde Tabiun âlimlerinden Said b. Müseyyeb'in görüşünü, Hanefiler ise, Hz. Ali'den gelen bir içtihadı esas almışlardır. Zira Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Kişi bir yerde on beş gün kalmaya karar verdiğinde namazlarını tam kılar”*.⁶²

6- Bayram Namazından Önce Camide Nafile Namaz Kılmanın Doğru Olmadığı

Bayram günü camiye gelen kişilerin, bayram namazını kılmadan nafile namaz kılıp kılamayacakları meselesi de fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafli konulardandır. Bu konuda Hanefi mezhebinin iki sahabe temelinden

⁵⁹ Bu şaz görüşler hakkında bkz. İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-müçtehit**, I, 98

⁶⁰ Şeybânî, **el-Hucce**, I, 107; İbnü'l-Münzir, **el-İşraf**, II, 16,17; İbn Hümâm, **Fethu'l-kadîr**, I, 453.

⁶¹ İbn Rüşd, **Bidayetü'l-müçtehid**, I, 133.

⁶² Şeybânî, **el-Hucce**, I,173.

iki ayrı görüş aktarılmıştır. Abdullah İbn Mesud'un görüşünü benimseyenler namazdan önce de sonra da camide nafilî namaz kılınmayacağını savunmuşlar, Hz. Ali'nin ashabı ise namazdan önce kılınmayacağını, sonra ise dört rekâtlik bir nafilî namaz⁶³ kılınabileceğini savunmuşlardır.⁶⁴ Ebu Hanife Hz. Ali'nin uygulamasını benimsemiş ve bu görüş Hanefî Mezhebinin sabit görüşü olmuştur.

Burada Hanefî mezhebinin iki sahabe temeli arasında Hz. Ali'nin görüşünü İbn Mesud'un görüşüne tercih ettikleri dikkat çekmektedir.

7- Vitr Namazının Vacipliği ve Vaktinde Kılınmadığında Kazasının Gerekliliği

Yatsı namazından sonra kılınan vitir namazının meşruiyeti hakkında ittifak bulunmakla beraber; gerek hükmü, gerekse eda keyfiyeti hakkında, fakihler ihtilaf etmişlerdir.⁶⁵ Hanefî mezhebinin dışındaki mezhepler, mezkûr namazın hükmünün sünnet, eda keyfiyetinin ise ya İmam Malik'in söylediği gibi 2+1, ya da İmam Şafii'nin söylediği gibi sadece bir rekât şeklinde olduğunu savunmuşlardır. Buna karşılık Hanefiler, vitir namazının hükmünün vacip, eda keyfiyetinin ise tek selamla üç rekât şeklinde olduğunu savunmuşlardır.⁶⁶ Onlar bu konuda Hz. Ali ve İbn Mes'ud'un uygulamasını esas almışlardır. Kays b. er-Rebi' el-Esedi'nin, Nu'aym b. Hakim'den, onun da Ebu Meryem'den aktardığına göre Ebu Meryem şöyle demiştir: Ben gözlerimle gördüm, bir adam gelip güneş doğuncaya kadar vitir namazını unutarak ve uyuyarak kılmayan kişinin ne yapacağını Hz. Ali'ye sordu. O da şöyle cevap verdi: "*Kim uyuyakalır veya unuttur da vitir namazını kılmamış olursa hatırladığı zaman onu kılsın.*"⁶⁷ Hanefiler Hz. Ali'nin, vaktin geçmesine rağmen vitir namazını kılmayı emretmesini onun vacipliğine bir delil olarak telakki etmişlerdir.

8- Teşrik Tekbirlerinin Şekli ve Süresi

Kurban bayramının arife gününden itibaren, birkaç gün farz namazların peşinden "teşrik tekbiri" adı verilen bir duanın okunmasının meşruiyeti hakkında mezhepler görüş birliğine sahiptir. Ancak bu tekbirin sığası (hangi ifadelerle yerine getirileceği) ve hangi vakitte başlayıp hangi vakitte biteceği konusunda ihtilaf edilmiştir.

⁶³ Bu dört rekâtlik namazın Hz. Peygamber'in tavsiye buyurduğu duha namazı olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁴ Şeybânî, **el-Hucce**, I, 300- 302.

⁶⁵ Bkz. Şeybânî, **el-Hucce**, I, 190-203.

⁶⁶ İbn Rüşd, **Bidayetü'l-müctehid**, I, 70, 158.

⁶⁷ Şeybânî, **el-Hucce**, I, 195.

a) Teşrik Tekbirinin Sığısı

Medineliler teşrik tekbirinin üç kere “Allahü Ekber” demekten ibaret olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife ise Hz. Ali ve İbn Mesud’a dayandırılan bir rivayetten hareketle memleketimizde söylenen “*Allahü Ekber, Allahü Ekber, La ilahe illellahü vellahü Ekber, Allahü Ekber ve lillahi'l-hamd*” şekli benimsemiştir.⁶⁸

b) Teşrik Tekbirinin Süresi

Medineliler, teşrik tekbirlerinin bayram günü öğle namazından bayramın dördüncü günü sabah namazına kadarki 15 vakit namazdan sonra imam ve cemaatin beraberce okumasını öngörmüşlerdir. Ebu Hanife, İbn Mesud’a dayandırılan bir rivayetten hareketle, teşrik tekberi okumanın, Arife günü sabah namazından bayramın birinci günü ikinci namazına kadarki 8 vakit namazdan sonra, cemaatle namaz kılan erkekler üzerine vacip bir ibadet olduğunu söylemiştir. Hanefi mezhebinin yaygın fetvasına göre, Zilhicce ayının dokuzuncu günü (Kurban bayramı arifesi) sabah namazından itibaren Kurban bayramının dördüncü günü ikinci vaktine kadar farz namazların akabinde teşrik tekberi adı verilen tekbirleri söylemek vaciptir. Ebu Hanife’nin talebesi ve Hanefi mezhebinin müdevvini olan Şeybani bu konuyla ilgili görüşleri ve delilleri aktardıktan sonra şöyle demektedir: “*Bize Ali b. Ebu Talib (r.a.)’in görüşünü almak İbn Ömer’in görüşünü almaktan daha sevimli gelmektedir. Zira insanlar tekbir konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ömer b. Hattab arife günü sabah namazından teşrik günlerinin sonuncusunun (bayramın dördüncü günü) öğle namazına kadar tekbir getirirdi.... Tekbiri en çok getiren kişi Ali b. Ebi Talib idi. Biz de bunu benimsiyoruz. Zira bize göre, imamin vacip olmayan bir şeyi yapması, vacip olanı terk etmesinden daha sevimli gelmektedir.*”⁶⁹

Dolayısıyla teşrik tekbirinin hem sığısı hem de süresi ile ilgili Hanefi mezhebinin temel dayanağını Hz. Ali’nin uygulaması teşkil etmiştir.

9- “Zevi’l-erham”ın Mirasçı Olması

Son olarak bir örnek de namaz dışından vermek istiyoruz: İslam miras hukukunda bir kişinin araya kadın giren yakınına “zevi’l-erham” denir.⁷⁰ Zevi’l-erhamın mirasçı olup olamayacağı hakkında sahabe ihtilaf etmiştir. Sahabe arasında miras hukukunun en iyi bilenlerden olduğu kabul edilen

⁶⁸ Şeybânî, el-**Hucce**, I, 308.

⁶⁹ Şeybânî, el-**Hucce**, I, 307-315.

⁷⁰ Bir kişinin 1) kızının oğulları, 2) erkek kardeşin kızları, 3) kız kardeşinin oğulları, 4) amcasının kızları, 5) babasıyla anne bir kardeş olan amcası, 6) anne bir kardeşinin oğulları, 7) halaları, 8) teyzeleri ve 9) dayıları, zevi’l-erham olarak kabul edilmiştir. Bkz. İbn Rüşd, **Bidayetü’l-müctehid**, II, 284.

Zeyd b. Sabit zevi'l-erhamın hiçbir şekilde mirasçı olamayacağını savunmuştur. Buna karşılık başta Hz. Ali olmak üzere, sahabenin çoğu belli şartlarda onların da mirasçı olabileceklerini söylemişlerdir. Mesela bir kişinin vefatından sonra, geride bir halası ile bir teyzesinden başka kimsesi bulunmadığında Hz. Ali ve İbn Mesud halaya 2/3, teyzeye ise 1/3 hisse ön görmüşlerdir.

Sahabe arasında çıkan bu ihtilafların fıkıh mezheplerine de yansıdığı görülmektedir. Hanefilerin dışındaki mezhepler Zeyd b. Sabit'in görüşünü esas alarak "zevi'l-erham"ın hiçbir şekilde mirasçı olamayacağını savunmuşlardır. Bu grup, "zevi'l-erham"dan başka yakını kalmayan kişilerin geride bıraktıkları malları "beytü'l-mal"e intikal eder. Hanefiler ise başta Hz. Ali'nin öncülüğünü yaptığı sahabelerin kanaatini benimseyerek, "asabe"nin bulunmaması durumunda "zevi'l-erham"ın "asabe"nin tertibi üzerine mirasçı olacağını kabul etmiştir.⁷¹

Sonuç

Bu çalışmada ulaştığımız sonuçları şöyle özetlememiz mümkündür: Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcasının oğlu olup, küçük yaşlarda onun ailesine katılmış ve henüz baliğ olmadan ona iman etmiştir. O, Hz. Peygamber'in bisetinden vefatına kadar devamlı en yakınında bulunmuş, İslam'ın neşv-ü neması için hem akli hem bedeni melekelerini seferber etmiştir. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra ise, sahip olduğu ilahi mevhibeler ve mezkûr yakınlık dolayısıyla kazandığı bilgi ve tecrübeleri ile İslam'a hizmet etmeye devam etmiş, yeri geldiğinde İslam'ın menfaatine uygun gördüğü hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

Hz. Ali'nin, akıl, zeka, sürat-i intikal kabiliyeti, kahramanlık, fedakarlık, izzet-i nefis, züht ve takva gibi meziyetlerinin yanında en belirgin özelliklerinden biri de ilim sahibi olmasıdır. Bu yönüyle sahabe listesinin ilk sırasında bulunduğu, ona özel düşmanlık besleyen hariciler dikkate alınmazsa, bütün Müslümanlarca kabul edilmektedir. Hatta onun bu özelliğini siyasi rakiplerinin de itiraf ettiğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.

Hz. Ali, Peygamberimizin hayatında fetva veren ve isabet ettiği bizzat Rasûl-ü Ekrem tarafından tasdik edilen bir kişidir. Bu sebeple, İslam fıkhının teşekkül safhasında Hz. Ali'nin fetvaları bütün fakihlerce dikkate alınmış ve önemsenmiştir. Ancak Sünni müçtehitler içerisinde Ebu Hanife ve takipçileri, onun fetvalarına özel bir önem atfetmişler; Hz. Ali'den geldiğine kanaat getirdikleri bir rivayetin sıhhatinden emin olduklarında onu mutlaka değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Şayet Hz. Ali'nin görüşlerinden biri Ebu Hanife'nin gözünden kaçmış ve farklı bir içtihadta bulunmuş da mezhebin diğer müçtehitleri bunu fark etmişse Ebu Hanife'nin içtihadını değil, Hz.

⁷¹ Bkz. Şeybânî, **el-Hucece**, IV, 228; İbn Rüşd, **Bidayetü'l-müctehid**, II, 284.

Ali'nin içtihadını tercih etmekte tereddüt etmemişlerdir. Mesela Mezhebinin müdevvini sayılan İmam Muhammed bir münasebetle şu ifadeleri kullanmıştır:

" كذلك بلغنا عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، وهذا القول أحب إلينا من قول أبي حنيفة / Bize Ali b. Ebi Talib'ten böyle geldi. Bu görüş bizim için Ebu Hanife'nin görüşünden daha sevimlidir." Dolayısıyla Ebu Hanife'nin sistematik hale getirdiği Irak fıkıh mektebinin hâkim rengini Hz. Ali'nin içtihatlarının oluşturduğu söylenebilir.

Makalemizi bir teklif ile bitirmek istiyoruz: Hz. Ali'nin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, onun lihikmetin çok da başarılı olmayan siyasi yönünü değil, kimsenin itiraz edemediği ilmi yönünü ön plana çıkararak ele almamız lazımdır. Tabii ki, bunun için öncelikle klasik kaynaklarda ona nispet edilen rivayet ve fetvaların tamamı bir araya getirilerek tenkit ve tasnife tabi tutulmalı ve bunların fıkıh mezheplerindeki yansımalarının, arka planlarıyla birlikte tespit ve tahlili yapılmalıdır.